

ALEMİN ESTETİK İDRAKİ VE ESTETİK FAALİYET

Prof. Dr. Babek Osmanoglu KURBANOV

Toplumların gelişim tarihinde insanların (tedricen) tabiat ve cemiyet hadisele-
rine nüfuz etmeleriyle ortaya çıkan kanuna uygunlukların, karmaşık sosyo-ekolojik,
sosyo-siyasi hadiselerin çözülmesiyle ilgili, maksada uygun faaliyetlerinin şahidi
oluyoruz.

Bundan dolayı real alem denildiğinde, yalnız tabiat hadiseleri ve ortaya çıkan
karmaşık olaylarla sınırlanmış olmayıp (içtimai) sosyal hayatımızda ortaya çıkan real
prosesleri de göz önüne almalıyız.

İnsanın real âlemle münasebeti tabiidir ki bir taraflı olamaz. Bir taraftan real
âlemde ortaya çıkan ve daima yenileşmekte olan global sosyal-ekoloji, sosyal-medeni
yöntemlerin, hadiselerin çok yönlülüğü, hudutsuzluğu, diğer taraftan insan zekasının
ve isteklerinin ortaya çıkan kanuna uygunlukları ve yöntemleri öğrenmek, idrak
etmek isteğinden ileri geliyor. İnsanın herşeyi öğrenmek, herşeyi idrak etmek isteği,
aslında çoğunlukla onun kendi yaşayış tarzını, çevresini ve kendini değiştirme arzu-
sundan ileri geliyor. Tabiatı pratik faaliyetler neticesinde idrak eden insan, azar azar
edindiği tecrübeye dayanarak, ortaya çıkan kanuna uygunlukları daha derinden izle-
meye başlar.

Tarihi gelişme sürecinde elde ettiği bilgiler sistemine dayanarak, insan gelece-
te real âlemle olan münasebetlerini, daha çok ilmi esaslarla hayata geçirilmesine
yöneltebiliyor, emek ve faaliyetlerinin yeni yeni sahalarının meydana gelmesini te-
mellendirmiş olur. Günümüzde insanın real âlemle olan münasebetlerinin muhtelif
sahalarını kaydetmek mümkündür. Örneğin: Maddi, pratiki, nazari, iktisadi, ekoloji,
teknoloji, kozmik, futuroloji (Prognoslaşdırıcı), sosyo-siyasi gibi insanın yavaş
yavaş meydana gelen bunun gibi olan spesifik faaliyet formları, sosyal pratiğin
gidişinde âlemi daha derinden idrak etmeye, onun gelişmesinin dahada olgun-
laşmasına (isteklerini yerine getirmek açısından) hizmet etmiş olur. Belirtmeliyiz ki
insan faaliyetlerinin bütün bu sahalarında pratik-faydacı (utiliter) maksatları ön
plânda yer alır. Mesela: orman sanayisi sahasında çalışan uzmanlar daha çok orman-
daki ağaçların miktarı, yaşı, sağlamlığı, çeşidi, kullanılmaya uygun olup olmaması
ilgilendirir. Aynı zamanda ormancının maksadında ormanın sağlamlığını, florasını kor-
umak, kaçak avcılarının zararlı faaliyetlerini önlemek, kısaca çağdaş ekolojik buhran
şartlarında güven kaynakları olan yeşil sahaları koruyup saklamaktır. Her iki haldede
faydacılık ve tasarrufculuk ön plândadır. Bununla birlikte yukarıda kaydetteğimiz
emek faaliyetlerinde asıl konuyu taşıması hakkında sayısız örnekler vermek
mümkündür. Bütün bu faaliyet çeşitleri için genel olan bir tarafta şudur ki; faaliyet
türlerinin her birinde insan, sosyal pratik faaliyetinde âlemin bu ve diğer tarafını

değiştirmek imkânına sahip olmakla beraber aynı zamanda âlem hakkında daha zaruri yeni malzemeler toplamağa, onu daha derinden benimsemeğe de sahip olabilir. Ancak; real varlığın idraki ile ilgili, insan faaliyetinin bu çok renkliliği arasında tarihi süreç içinde şekillenen özellikleriyle, gelişen estetik faaliyet, estetik münasebet, bu onayışlarla aracısız olarak ilgili estetik idrak gibi sosyal-tarihi hadiseler de önemli yer tutar. Onların her biri real alemde kayıt ettiğimiz sosyal münasebet ve faaliyet çeşitleri ile benzer yönleri olmakla birlikte kendilerine has özellikleriyle de seçiliyorlar. Şüphesiz bu fark, estetik idrak etme prosesine de aittir. Şöyle ki; idrak etmenin bu şekli faydacı pratiki, ilmi-nazari, dini-ahlâkî vs. idrak etme formlarından seçilir. Her şeyden önce bir yönü özellikle belirtmek lazımdır ki, her üçüde sosyal-tarihi anlayışla real varlığın idrak edilmesi, «Güzellik kanunlarına uygun» değiştirilmesine hizmet eder. Fakat burada, faydacı-pratik ölçüler esas konuyu teşkil etmez. Aksine burada mutlak somut hissi (emosyonel) unsurlar, böylece ifadecilik hususiyetleri, güçlü ihtiras, heyecan, hayranlık hislerinin ifadesi özellikle ön plâna çıkmış oluyor. Mesela, insanın tabiat olaylarına olan münasebetlerine dikkat edersek malumdur ki pratik-iktisadi taleplerden uzak olan her bir şahısın, özelliklede sanat adamı, tabiatın sihirli (füsûnkâr) manzaralarından, dağların ulaşılmaz zirvelerinden, ormanların yeşilliğinden, pınarların sırıltısından, kuşların cıvıltısından haz almaması imkânsızdır.

Sadece bu muhteşem manzaraları seyreden insan ulvi (yüce) hisler duyar. Hiç bir pratik menfaat, faydacı merak duymadan tabiatın bu güzelliklerini, ebediliğini, ahenkliğini, maksatlılığını, mükemmelliğini, beşeriyet için, gelecek nesiller için koruyup saklamak ister. Eski çağlardan günümüze kadar binlerce söz sanatı ustasının, ressamların, bestekârların vs. tabiata hasrettikleri sayısız eserlerinde biz bu hislerin karşılıksız bedii ifadesini görürüz. Elbette estetik münasebetin temelini teşkil eden böyle bir hissi (emosyonel) münasebet hemen herkese yönelik olmuyor. Tüm bu sebeplere göre hele de güzelliği bu şekilde onun önemli keyfiyetlerinden olan mükemmelliğe, ahenkliğe, harmoniye, uygunluğa, simetri-proporsiyaya kanuna uygunluklarına kayıtsız olan insanlara rastlamak mümkün olur. Bu durum cemiyet hayatımızın ayrılmaz niteliklerindedir. Tabiidir ki bu türden olan «Kör kalpli» insanlar esasen yalnız kendi menfaatlerini, isteklerini yerine getirmekle insanlık fonksiyonlarını yerine getirdiklerini zannederler. Kendilerini nasıl bir manevi-estetik servetten mahrum ettiklerini anlamazlar.

Elbette real hayat, estetik ilginin meydana gelmesi, zengin estetik hissin formlaşması yöntemleri ile vasıtasız alakadardır. Aslında onun dikkate alınmaması varlığın idrak edilmesi süresine manfi tesir gösterebilir. Malumdur ki; real varlığın idrak edilmesinde, umumiyetle alem hakkındaki bilgilerin meydana gelmesinde, insanların toplumla ilgili (içtimai) pratiki faaliyetlerinde topladıkları bilgiler sistemi ile beraber tarih ve çeşitli ilimler (sosyal ve tabiat) tarafından elde edilmiş ilmi başarılarla beraber, ayrı ayrı insanların kendi hisleri ve duyguları vasıtasıyla varlığa olan münasebetlerinden aldıkları bilgiler de mühim mana taşır.

Lakin âlimler haklı olarak şöyle hesap ederler; his ve duygularımızla elde ettiğimiz "hissi idrakin" en yüksek meydana geliş (tezahür) şekli "Estetik his ve idrak"dır. Bunun sebebi, estetik his ve idrak, his ve duyu organlarımızın en genel ka-

nuna uygunluklarına bağlansa da, mahiyeten onlardan ayrılır. Şöyleki: Estetik his ve duygular insanlara aittir. Hayvanların bazılarının gözleri bizden de keskindir ve daha uzağı görür, bazıları daha iyi işitir, bazıları binlerce kokuyu birbirinden ayırır (av köpeği gibi). Lâkin çoğu zaman bu duyu organları insanlarda da aynı istek ve fonksiyonları yerine getirirler. Tabiidir ki; insan sosyal varlık olduğundan, onun his ve duygularını hayvanlarınkı ile aynileştirmek doğru olmaz. Eğer hayvanın his ve duyguları biyolojik ve fizyolojik faktörlerle belirlenirse, insanın his ve duyguları bu faktörlerle beraber, aynı zamanda sosyal faktörlerle de belirlenmiş olur. Bunu birkaç örnekle açıklamak mümkündür. Mesela: Hindistan'da meydanlarda tütek (fülüt) çalmakla yılanları harekete geçiren, oynatan mahir (marifetli) insanlara rastlamak mümkün. Burada yılanın tütekle (fülütle) çalınan müzikten haz aldığı fikrini söyleyenler yanılırlar, burada, müziğin ahenkli sedalarının tesiri sonucunda yılanın bedeninde fizyolojik ve biyolojik ihtiyaçlarının gelişmesinden söz etmek mümkündür. Yine çağdaş sirk sanatında hayvanların ehlileştirilmesi, mesela ayının motosiklet ve bisiklet sürmesi, bazı hayvanların müzik eşliğinde dans etmeleri. Bütün bunlar, ehlileştirilecek hayvanların cinsi özelliklerine, artistik kabiliyetlerine, tabiatlarına, bu hayvanlara has duyu organlarının özelliklerine hayvan terbiyecisinin özenle göz önünde bulundurarak her numaradan sonra onların biyolojik ve fizyolojik isteklerini karşılamasından kaynaklanmaktadır. Yani bütün hünerler aslında biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçların karşılanması yoluyla hayata geçirilir. Tabiidir ki insanın, ne kadar önemli olursa olsun, sadece fizyolojik taleplerini yerine getirmek yeterli olmaz. İnsan duyu ve his organları vasıtasıyla, yalnız real varlık hakkında kendi cinsini korumak maksadıyla (Hayvanlarda olduğu gibi) gerekli bilgileri almakla yetinmez. Öğle olursa insanın sosyal bir varlık olarak gelişmesinden ve ilerlemesinden söz edilemez.

İnsanı bu beş duyu organları vasıtasıyla elde ettiği malumatların daha çok dahi-li mahiyeti, konusu ve formları ilgilendirir, dikkatini çeker. Bu cihet ve eğilim onu "hayvanat âleminden" esaslı surette ayırmakla beraber, aslında insanın idrkâki-değiştirici kabiliyetlerinin de ortaya çıkmasına, gelişmesine sebep olur. Böylelikle insanın duyguları ve hisleri daha çok yaratıcı ve dinamik karakter taşır.

Sosyal tecrübe, cemiyet hayatında açığa çıkan hadiseler, onların tarih açısından zenginleşmesine, derinleşmesine, daha doğrusu sosyallaşmasına ve nihayet, varlığı daha dolgun ve geniş açılı şekilde idrak etmesine imkan veriyor. Buna göre de insanın his ve duygularından söz açarken alimler, haklı olarak aynı zamanda burada sosyal bakımdan terbiye edilmiş, yetkinleştirilmiş his ve duygulardan bahsediyorlar. Estetik özelliklerin yalnız insana has olmasını isbat etmeğe çalışan Cemil Sena da haklı olarak belirtiyor ki "Hayvanlar da bizim kadar hoş duygular alabilirler, güzel hazzı ise, ancak zihinli yaratığın, yani insanın tadabileceği bir duygudur. Hoş, onu hissedirim durumuna göre değişen ve öznel ve bir tokluk duygusu verir. Güzel ise adeta kendisini anlayacak seviyede olanlar için mutlak bir karaktere maliktir ve ruh güzel karşısında asla ilgisiz olamaz. Hoş olan şeyler iştahı ve isteği uyandırır. Güzelin esinlediği aşk ise, hayranlığı (admiration) aşırı bir sevinç coşku (enthusiasme) yaratır. Bunun içindir ki; kendini duygular ve hazlara kaptırmış olanlar alçaldığı, düştüğü görüldüğü halde, güzel tutkusu insanı yükseltir, büyütür ve asillik verir"(1)

Estetik his denilince burada kaydettiğimiz idrak keyfiyetlerle beraber, daha çok güzelliği, estetikliği duymak, idrak etmek kabiliyetlerinden de söz açmamız gerekir. Estetik his, duyu, heyecanların meydana gelmesinde beş duyu organımızdan özellikle görme ve işitme kabiliyetlerimiz daha çok rol oynar. Sanat eserlerini kav-rarken de, bu iki duyu organımız özellikle büyük mana taşır. Gözümüz ve kulağımızın sosyal tecrübeyle mükemmelleşmesi ve yavaş yavaş estetikliği, güzelliği duyabilen manevi hisler, duygular seviyesine yükselmesine dikkati çekmek gerekir. Sadece işitmek veya görmek gibi keyfiyetlerden farklı olarak "müziği duyan kulak, formun güzelliğini gören göz"den bahsetmiş oluruz. Gerçektende bir duyu organımızın, özellikle de görme ve işitme kabiliyetlerimizin güzelliği, estetiği idrak etme yolunda yön verilmesi, terbiye edilmesi olmadan real âlemde, tabiatta, cemiyet-te ve güzel sanatlarda güzelliği, yüceliği, estetik nitelik almış bir takım hadiseler ve şeyleri doğru idrak etmek ve kıymetlendirmek mümkün olmuyor. Örneğin, müzik estetiği eğitimi görmeyen insanlar, çoğu zaman klasik müzik eserlerine yabancı kalırlar. Yüksek beşeri idealleri ifade eden bu türden olan müzik eserlerinin canlı ifasını onlar sadece muhtelif seslerin karmakarışık (Caotik) birliği gibi kavrar. Müzik eserleriyle temasa geçmeleri onlara hiç bir estetik haz ve sevinç hissi vermez. Bazen çeşitli medeniyetlere has estetik keyfiyet ve hadiselerin gereğince idrak edilmemesi, değerlendirilmemesi de kendi estetik hislerimizi, duygularımızı gereğince geliştirmemizle doğrudan ilişkilidir.

Tarihe mal olmuş aydın ve filozoflar, kendi manevi estetik eğitim sistemlerinde, insani his ve duyguların terbiye edilmesine ve kendilerinde toplanmasına özellikle dikkat etmiştir. Platon, Aristoteles, Leonardo da Vinci, Nizam-i, Kant, Hegel, Heine, Schiller, Cernişevski ve daha birçokları estetik his ve duyguların güzelliği ve real gerçekliği idrak etmekle müstesna rollarını, değişik dünya görüşü mevkiinden de olsa genellikle kaydetmişlerdir. Maddecilik açındaki filozofların daha çok belirtmeye çalıştıkları fikirlere göre estetik his ve duyguların meydana gelmesi hayatta mevcut olan şeylerin ve hadiselerin kendine has ifadelilikleri ve estetiklik nitelikleridir. Yani, bu eşya ve hadiseler mükemmel keyfiyetli ve maksada uygun olup, kendilerinin mensup oldukları tür ve cinsin en yüksek niteliklerini ifade etmiş olurlar.

Burada konu ve form harici ve dahili yönleriyle birbirlerine uygunluk gösterirler, birbirlerini tamamlarlar. Bu türden olan maddi şeyler ve hadiselerin formlarında tabii ve sosyal yönler, yani, bir tarafta onlara has nitelikleri gösteren parçaların uyumu, mensup oldukları tür ve cinsin en temel keyfiyetlerini ifade edebilmesi, diğer taraftan da insanların sürekli faaliyeti, mahareti neticesinde emeğin maksadına uygun sonucun alınması vs. kendisini uyumlu bir şekilde göstermektedir.

Estetik şuur, içtimai şuurun spesifik formu olup kendine has özellikleriyle seçilir. Oda sosyal şuurun diğer formları olan siyaset, hukuk, din, ahlak, felsefe gibi real hayatın belli bir tarafını (estetik tarafını) aksettirmekle beraber, esasen insanın estetik faaliyeti neticesinde ve hayattan aldığı hazların etkisi altında şekillenir.

Estetik şuur içtimai şuurun genel kanununa uymakla beraber esasen hayatta, günlük hayat ve insan ilişkilerinde, doğada güzelliği, estetikliği duymanın, onu estetik ideal mevkiinden değerlendirmenin yolunu göstermeğe yönelmiştir.

Bir taraftan his ve duyguların estetik şuurla ve real varlık hakkında doğru düşüncelerle (tasavvurlarla) zenginleştirilebilmesi, diğer taraftan ise estetik şuurun ayrılmaz parçaları sayılan bedii ve estetik zevk, estetik ihtiyaç ve estetik ideal gibi anlayışların da bu aşamada müsbet rolünü gösterir. Öyle ki, estetikliğin, bedii estetik unsurların, toplumsal hayatımızın, tabiiatın çeşitli hadiselerinde geniş yer almasına rağmen o, yalnız güzel sanatlarda kendisinin bağımsız, özgür ifade formunu bulur. Yani, estetiklik, emek faaliyetinin, sosyal, siyasi ve ilmi faaliyetlerin çeşitli saha- larında da kendisini gösterse bile burada o, ikinci dereceden bir şekilde yardımcı rol oynar, sanat olayları ise genellikle bedii estetik kanuna uygunluklara esasen meydana gelir. Bu sebepler dolayısıyla sanat eserlerini değerlendirirken bedii estetik zevk (beğeni) ve ihtiyaçlar mühim rol oynar.

Bazen estetik zevk ve bedii zevk anlayışlarını ayınlattığımızda yanlış düşüncelerle karşılaşırız. Bu anlayışlar gerçekten de birbirine yakındır. Mesela, her ikisi (bedii ve estetik zevk) güzelliği, ulviliği (yüceliği), uygunluğu ve bunun gibi estetik olayları değerlendirirken önemli bir mana taşıyabilir. Bununla birlikte onlara has özellikleri, sınırları, doğru değerlendirmek gerekir. Böylece real âleme estetik münasebet hiçte yalnız bedii medeniyet, bununla birlikte edebiyat ve sanat problemleri ile sınırlı olmayıp, tabiat ve toplum hayatında kendini gösteren ve estetik mahiyet taşıyan bütün fenomen (şeyler) ve olaylara aittir.

Demek ki, burada estetik zevk ve beğeni anlayışı kendi sınırlarına göre daha geniş olup insan emeğinin ürünü, insanın kendisini, onun çeşitli emek faaliyetlerini (Tabiidir ki buraya bedii faaliyetlerin kendisi, böylece de sanatın türleri ve sınıfları (janrları) da dahildir) değerlendirmeye imkan verir. Fakat bir sorunu da aydınlatmak zorundayız: Estetik zevk ve sanat, bedii olayları değerlendirmek imkanına sahip olsa bile, aslında onun dahili kanunları spesifik tabiatı ve özellikle bedii-tasvir vasıtaları, sanatın dili, bedii eserin idea duygusal (emosyonel) konusu, form ve konu uygunluğu gibi özel (spesifik) meselelerin çözümlenmesinden ayrı tutulur. Burada estetik zevk daha çok genel ve sosyal estetik kanuna uygunlukları, sanatın idraki, değiştirici ve terbiye edici fonksiyonlarını değerlendirmeğe imkan verir. Sözün asıl manasında, yukarıda açıkladığımız gibi onun görevi daha kapsamlı, geniş ve geneldir. Yani o, daha çok estetik şeylerin (fenomenlerin) ve olayların en genel özelliklerini, aynı zamanda sosyal-medeni anlamını değerlendirmeğe imkan verir. Bedii zevk ise, yöneldiği objenin daha çok dahili mahiyetine, özel ve farklı yönlerine nüfuz eder. Yani burada, estetik zevkin özel ifadesinden değil, aslında yeni keyfiyet imkanlarına sahip olan zevkten söz açılabilir. Daha doğrusu bedii zevk diye adlandırdığımız yukarıda bahsi geçen zevk kavramı, şahısların ve toplumun sanatla olan ilgilerini, bedii eserlerin estetik mahiyetini, onların asli değerini veya kıvarlarını açığa çıkarmaya imkan verir.

Hatta bazan bedii zevk denilince onun, ayrı ayrı sanat türlerinde meydana gelmiş eserleri değerlendirdiğimiz zaman, daha genel bir anlam taşımasının da şahidi olabiliriz. Çünkü burada herbir sanat türünün özelliklerini (spesifikliğini) açığa çıkarmaya imkan veren bedii zevkin iç düzenlemesinden söz açmaya ihtiyaç duyuyoruz. Günümüzde uzmanlar haklı olarak musiki zevkenden, edebi zevkten, tiyatro zevkenden söz açabilir. Hiç şüphesiz bu türlü anlayışlar bedii zevkin, daha çok sanatın

somut (concre) sahasına yönlendirildiğini ve tabiidir ki burada onun kompozisyon ve bedii sureti bakımından özel (spesifik) iç kanuna uygunluklarını göz önüne almayı zaruri kılar. Örneğin; hiç şüphe yok ki, müzik zevki yüksek olan insan, müziği tüm inceliklerine kadar duyup, onu değerlendirmeye daha çok hakim olur.

Bununla birlikte diyalektik açıdan yaklaşan alimler haklı olarak her iki zevk arasında karşılıklı birinin diğerine etkisini, birinin diğerini zenginleştirmesini özellikle kaydederler. Mesela, estetik zevk, bildiğimiz gibi tabiatta, cemiyette güzelliği, estetikliği, bu şekilde de olgu ve olaylara has ahenkdarlığı, meydana gelişi, armoniyi, simetriyi, böylece zengin renk ve ses çeşitlerini, ölçüyü vs. duymaya, hissetmeye, onları değerlendirmeye yardımcı olmakla hiç şüphesiz sanatta da bu hadiselerin bedii ifadesini, daha doğrusu burada onların daha çok duygulu ifadeliliğini, hatta bütün sanatların bediiliğine has hususiyet bile anlamaya yardımcı oluyor. Mesela biz sanatta çağrışım (assosiyasiya) yoluyla tabiat manzaralarının, hayat hadiselerinin (aynıyla burada, sembolik, romantik, realist vs. bedii metotlardan da istifade edilebileceğini belirtebiliriz) geniş tasviri ile de karşılaşabiliriz. O halde hiç şüphesiz hayat tecrübesi çok olan ve tabiattaki renkliliği, insan münasebetlerini yakından duyan adamın, bu türden olan sanat eserlerini de yakından duyacağı tabiidir. Mesela, müziğin özel diline, sanatsal suretlerinin soyutluğuna bakmayarak (özellikle enstrumetal-senfonik müzikte) tabiat seslerinin güzel taklidi vasıtasıyla da tabiat levhalarını aksettiren bestekârlar az olmamıştır (mesela, Beethoven'ın VI. senfonisini (pastoral), P.İ. Çaykovski'nin I. Senfonisini göstermek mümkündür). Zevki yüksek kişileri bu türden eserleri özel heyecanla dinleyecekleri ve onlardan estetik haz alacakları şüphesizdir. Yani bu insanlar artık hayatta tabiat hadiselerinin ulviliğini, güzelliğini, muhteşemliğini, mukaddesliğini ve ebediliğini müzik seslerinin çağrışım imkânları çerçevesinde hayata geçiriyor, sanata mal ediyorlar. (L.V. Beethoven'ın eserinde, özellikle köy levhaları, tabiat olayları, gök gürültüsü, yağışın yağması, gök kuşağının çıkması, Çaykovski'nin senfonisinde karla örtülmüş çam ormanları, uçsuz-bucaksız kırlar, karlı yollar, atarabaları v.s.)

Kültürlü insanlar konuyu derinden bildikleri ve dinledikleri eserlerin tasviri sahnelerini daha yakından duyacak ve onlar müzikte çağrışım (assosiyasiya) yoluyla tasvir olunmuş olgu ve hadiseleri hayalen yeniden canlandırmakla, aynı zamanda onların doğurabileceği his ve heyecanları, hauraları da yeniden yaşayabileceklerdir. Bu gibi misallerin sayısını artırabiliriz.

Tasviri sanat, edebiyat ve özellikle şiir sanatı alanında tabiat tasvirlerine yönelmiş çok sayıda misaller vardır. Burada esas gaye estetik zevk ve bedii zevk arasındaki ilgiyi, hayat tecrübesi ve estetik zevkin sanat eserlerinde kavranılmasına yardım edebilmesine, bedii zevkin zenginleşmesine hizmet edebilmesini sağlamaktır. Fakat yalnız estetik zevkin bedii zevke etkisinden söz etmek yeterli değildir. Böylece bedii zevkin estetik zevkin gelişmesine, şekillenmesine gösterdiği etkiyi de görmemek mümkün değildir. Nitekim sanataun, onun tür ve çeşitlerinin dahili tabiatlarını, kanuna uygunluklarını benimseyen, burada hakiki güzelliği duyan, form-kompozisyon mükemmelliğini, yüksek bediiliğini anlayan her insan, tabiat ve toplumun, form ve olaylarını bu yönden insanın kendisini, onun çevresinin güzelliğini, estetiğini daha derinden, daha yakından ve daha incelikle duymaya imkân verir.

Estetik Şuur kendini, bedii ve estetik zevkin tezahürleri ile beraber, estetik haz, estetik heyecan, estetik ideal, estetik bakışlar ve nazariyelerin de meydana gelmesine direk olarak katılıyor. Onların her biri ise rengarenk insan faaliyetinin özel sahası olan estetik faaliyet alanında bulunur, bu faaliyetin estetik konu taşımasına, daha verimli ve daha uygun olmasına olumlu olarak etki eder. Böylelikle toplumsal Şuurun hususi (spesifik) bir formu olan estetik Şuur yukarıda açıkladığımız bir çok estetik anlayışları belirlediği gibi, aynı zamanda onların etkisi sonucunda kendisinde daima geliyor, olgunlaşıyor sosyal-estetik mahiyet kazanıyor. Bu salt diyalektiği yakından duymak için daha önce anlattığımız, estetik anlayış ve tezahürlerin az da olsa mahiyetini tanıtmayı kendimize bir borç biliriz. Mesela; Estetik heyecanı alimler çevre ve tabiat olaylarını, böylece bedii yaratıcılık oluşum sürecinde meydana gelen medeni servetleri estetik olarak kavrarken insanda meydana gelen duygusal (emosyonel) durum gibi değerlendirirler.

Estetik haz ise bu kavrayış durumun sonucu ile ilgili olarak meydana gelen ögle özel (spesifik) durumdur ki, burada insanın bütün manevi kuvvetlerinin (Lezzet, ferahlılık hisleri), genel duygusal (emosyonel) yükselişini kendini bütün zenginliği ile gösterir. Hiç Şüphesiz, böyle yüksek duygusal (emosyonel) durum daha çok sanat eserlerini kavrarken ortaya çıkar. Çünkü, burada insanın yaratıcılık kabiliyetlerini, fantazilerini, fikirlerini (idea) sınırlayan, bağlayan, pratik, faydacı (ütilliter) yönler, kendilerini daha fazla gösterirler. İnsanın, estetik haz almak ihtiyacından doğan, böylece de güzelliği kavramaya ve onu estetik faaliyet sürecinde vasıtasızca ortaya koymak isteğini, estetik istek gibi değerlendirmek mümkündür.

Estetik isteklerin formlaşması hali olarak dünya estetik fikir tarihinde daima merkezi problemlerden olmuştur. Yüksek estetik isteklerin eğitilmesi hayat hadiselerini, bedii eserlerin hakiki estetikliğini, güzelliğini duymaya yardımcı olmakla beraber, aynı zamanda emek prosesinin (yöntemine), insan faaliyetinin daha çok yaratıcı, verimli, yüksek keyfiyetli, dizayn kanunlarına cevap verecek tarzda olması prensiplerine riayet edilmesini zorunlu bir hale getirir. Ekseriyetle estetik taleplerin konu ve nitelikleri yüksek estetik prensipler bakımından yaklaşmanın yönünü, estetik idealleri şartlandırıyor. Toplumsal (ictimai) Şuurun yüksek ifadesi şeklinde ortaya çıkan estetik ideal hayatta, toplumsal ilişkilerde, sanatta güzellik, mükemmellik, ahenk gibi düşünceleri ifade etmekle beraber, onlara has estetik keyfiyetleri genelleştirir, dolayısıyla cemiyetin estetik faaliyeti neticesinde onları hayata geçirebilmek arzusunun, maksadını karakterize eder. Bu tür hümanist arzu ve istekler, bunun gibi ahenkli (harmonik) gelişmiş insan, hür ve yaratıcı emegin, sosyal adaletin hüküm sürdüğü devlet kuruluşu vs. hakkında estetik ideallerin bedii yaratıcılıkta, halkın zengin folklorunda geniş bedii yansımalarının şahidi oluyoruz. Michalencello'nun "Davidi", Leonardo da Vinci'nin "Sixtin madonnası", Miron'un "Disk Atan Adam", Nizami'nin "Hüsrev ile Şirin", Dostoyevski'nin "Suç ve Ceza" gibi eserlerinde insanın fiziki ve manevi mükemmelliği, adaletli ve hümanist devlet kuruluşu hakkındaki estetik idealleri ifade edilir.

Estetik ideal ve onun sanatta ifade edilişini, insanın estetik faaliyetini ve davranışını yönlendirir, onun hayatta doğru yolu seçmesine, hak ve adalet kanunlarına bağlı yaşamasına sebep olur.

İnsanın estetik faaliyetine diğer faaliyet türlerinden tamamıyla tecrit olunmuş, hususi bir faaliyet çeşidi gibi bakmak pek doğru olmaz. İnsan faaliyetlerinin uzun yıllardan beri yaratılmış ve yaratılmakta olan çeşitlerinin (medeniyet nazariyecileri onun geniş manada açıklanmasını yaparken maddi ve manevi, idraki - değişirici ve komunikatif gibi türlerini) özellikle belirtirler. Diye biliriz ki, hepsinde estetik başlangıç ve unsurları gözlemek mümkündür. Bu durumu şu şekilde de açıklayabiliriz, her insan bu veya diğer derecede belirli bir estetik idealin taşıyıcısı olup, kendine has estetik zevk ve isteklere, genel estetik medeniyete, estetik değerlendirme kabiliyetine sahiptir. Elbette, bu mühim insani keyfiyetler insan hayatının bütün sahalarında (günlük yaşantıda, ahlakta, sosyal davranış kurallarının yerine getirilmesinde, giyimde vs. kendisini gösterir.) olduğu gibi onun çeşitli emek faaliyetlerinde de kendi geniş ifadesini bulmuş olur. Gerçektende bu kaydettiğimiz keyfiyetlerden dolayı insanın" emek faaliyetlerinin sonucu gibi meydana çıkan eşyalar ve ürünler kendi keyfiyeti, mükemmelliği ve güzelliğine göre birbirinden ayrılır. Burada onları yaratan insanın ferdi kabiliyetleri, medeni estetik seviyeleri kendilerini açığa çıkarmış olur. Şüphesiz, çok yönlü halk sanatında, (halıcılık ve dekoratif uygulamalı sanatlarda, kuyumculuk ve çömlekcilik) daha çok göze çarpıyor. Lakin çağdaş teknolojik yöntem(proses)lerde sanayi üretimi sahasında da insanların estetik kabiliyetleri önemli bir rol oynar. Burada otomatlaşma ve computurize olma neticesinde de üretim işlemlerinin daha çok üniversal kolektif bir hal almasına rağmen burada da esasen adı geçen yolu izlemek mümkün olur. Lakin burada ferdi değil daha çok genel, toplumsal, sosyal-estetik zevk ve isteklerin ifadesi kendini gösterir. Bu isteklere uygun olarak yaraulan eşyaların meydana gelmesinde onları tüketen insanların estetik ve faydacı ihtiyaçları da bir daha göze alınır. Ama unutmamak gerekir ki olay ve eşyaların estetikliği maksada yönelişi, mükemmeliği kendiliğinden tüketicinin estetik ihtiyaç ve zevkini formlaştırır, onların daha güzel ve yararlı eşyalara olan ihtiyaçlarını ve isteklerini artırıyor. İnsan faaliyetinin estetik karakter taşımasının bir diğer sebebidе genellikle bir maksada yönelmiş faaliyetler gibi o da estetik başlangıçla, estetik unsurlarla araçsız ilgilidir. Bu kanuna uygunluğu maddi alem, maddi nimetler üretimiyle birlikte manevî nimetler üretimi ile ilgili insan faaliyetleri sahasında da gözlemek mümkündür. Mesela, alimin, cerrahın, mühendisın, mimarın, inşaat ustasının emeği hiç de yalnız faaliyetin sonucuna göre değerlendirilmiyor, aynı zamanda onun estetik manasına görede değerlendirilir. Zira cerrah ameliyatının ustalıkla yapılması, alimin araştırma sonuçlarının toplu olarak sunulması, satranç ustasının galibiyetinin parlaklığı, incelliği, mantıklılığı, mimarın projesinin ahengi, çağdaşlığı hiç şüphesiz insanda haz ve yüce (ulvi) hisler, estetik heyecanlar uyandırır. Bütün bu hadiselerde herşeyden önce şuura özgü hakiki estetik mahiyetin ortaya çıkması, mantıklı derinliği sınırsız yaratıcılık imkanlarını daima yenilemeğe olan istikameti, dinamizmi ve yetkinliği izlemek mümkündür.

İnsanın manevi hayatının önemli bir bölümü olan günlük hayatında özellikle insanlar arasında önemli ve evrensel bir anlaşma vasıtası olan dilde de estetik unsurların önemli rol oynaması inkar edilemez bir etkidir. Genellikle dil aracılığı ile hayata geçirilen Kommunikatif faaliyeti son zamanlar bilim adamları önemli olarak değerlendiriyorlar. Gerçektende insan faaliyetinin yetkinliğinin hiç bir sahası yoktur

ki burada dilin geniş aydınlatıcı estetik imkanları kullanılmış olmasın. Hatta insan faaliyetinin öyle çeşitli sahaları vardır ki burada belirli dil özelliklerinden bahsedebiliriz. (Mesela; tıp, fizik, kimya gibi tabii ilimlerde, felsefe ve sanat teorilerinde veya güdüne bilmi(Sibermetik)nde olduğu gibi). Bu bir daha gösteriyor ki dil insan faaliyetinin bütün alanlarında kullanılmakla birlikte, genellikle ilmin, üretim yönteminin (prosesinin), böylece geçmişte elde edilmiş zengin, sosyal, ilmi, nazari tecrübenin benimsenilmesi ve sonraki nesillere verilmesinde müstesna bir rol oynar. Elbette böyle kuvvetli bir iletişim vasıtası olmadan genellikle toplumsal hayatın sağlam yaşamasından, maddi ve manevi ilerlemesinden söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki dil vasıtasıyla iletişimin, daha doğrusu insanın Kommünikatif faaliyetinin daha dolgun, uyumlu, tesirli, yaratıcı mahiyet almasında (aslında bu keyfiyetler olmadan hakiki iletişimin sağlanması mümkün değildir), estetikliğinde rolü büyüktür. Medeniyet tarihide bazen devrin ilmi keşifleri veya geleceğin ilmi fikirlerinin güzellik (bedii)-estetik şekilde ifadesini bulmamız raslanusal değildir.(2)

Lukretsi Kar'ın "Şeylerin Tabiatı", Nizami'nin "Hüsrev ile Şirin", Rable'nin "Gargantuya ve Pantakrüyel", Daniel Defo'nun "Robinson Crouse", Julvern'in birçok ilmi-fantastik eserlerinde, N. Tolstoy'un "Aelita", Çağdaş Amerikalı yazar (Bilim kurgu yazarı, fantastik yazar) Ayzek Ezimov'un ve diğerlerinin eserlerinde yukarıda belirttiğimiz yönelimi bulabiliriz. İnandırıcı özet (lokanik), mantıki delillere dayanarak duygusal tarzda söylenen söz, toplumsal, insani münasebetlerimizde ne kadar büyük rol oynadığına ait birçok örnek vermek mümkündür. Mesela; Tarihte eski Yunanistan'da görünüşte (fiziki olarak) güzel olmayan sair Tirtay kendi alevli inandırıcı, hareketli çıkışı ve şiirleri ile Sparta'lı döğüşçülerin rağbetini kazanmış, onları cesaretlendirerek düşmanlarını yenmeyi sağladığını biliyoruz. Nizam-î'nin "Hüsrev ile Şirin" adlı manzum (poem) eserinde Nüşabe kendi aklı, anlayış kabiliyeti ile Hüsrov'u şaşırtıyor ve o'nu kötü niyetlerden arındırıyor.

Dilin günlük hayatımızda rolü sınırsızdır. İş ve üretim faaliyetinden farklı olarak geçimde insan daha çok boş vaktini değerlendirmeğe, aile-geçim meselelerini çözümlenmeye kendinin ustalık özelliğini, medeni bilgi seviyesini yükseltmeye çalışır. Böylece eğer üretim faaliyetinde (Burada hem maddi, hem manevi üretimden söz edilebilir) medeni estetik eserlerin yaratılması önemli ise de geçim (sferi) daha çok bu eserlerin benimsenilmesi, faydalanma ve tüketilmesi ile doğrudan ilgilidir. Burada gündelik yaşayışımıza bağlı hayat şeklinden, ev eşyalarından, evin içinin donatımından (interyerden), çeşitli giyim eşyalarından, böylece ahlak davranışından bahsetmek daha önemlidir. Bu sahadaki insan faaliyeti ise daha çok hazır madeni eserlerin benimsenilmesi ve tüketilmesi ile ilgilidir. Fakat burada da şahsiyetin güzellikle ilgili zevki ve istekleri, daha doğrusu onun medeni-estetik seviyesi de büyük rol oynuyor. Bu seviyeye göre o, tüketilmesi zorunlu ve uygun olanı seçer, değerlendirir. Gündelik hayatında yaşayış şeklinde onların geniş yer tutmasını gerekli kılarlar.

Lâkin insanın estetik zevki, kendini daha çok, bedii medeniyet sahasındaki faaliyeti ile ilgili olarak gösterir. Böylece de bedii faaliyet ve yaratıcılık sahasında meydana gelen sanat eserlerinde maddi üründen farklı olarak, estetik nitelikler ikinci dere-

celi, çözümleyici önem taşıyor. Elbette güzele karşı ilgide insanın zevk ve istekleri kendisini bütün kapsamı ile ifade eder. Bunun bir sebebidir, sanat eserleri, zengin hayat hadiselerini ve nesnelere sanatsal surette idrak ederken, onların somut ve hissi ifadesine daha geniş yer verir.

Bu bir defa daha gösteriyor ki sanat eserlerinde her şeyden önce insanın estetik his ve heyecanları, dış alemin eşya ve hadiselerinin estetik hususiyetleri belirlenir, kendi güzellik ifadesini bulmuş olur. Böylece burada diyebilirizki, estetiklik genellikle sanat eserinin bütün tabakalarına geçmiş olur.

Sanat eserleri, elbette onun yapıcıları, hiç de estetikliği, tek bir gaye gibi karşılıklarına koymuyorlar. Sanata has estetiklik, duygusallık gibi niteliklerin yardımıyla insanın, cemiyetin, rengarenk estetik isteklerini karşılamaya çalışıyorlar. O önemli ilgi vasıtası gibi insanların maneviyatına etki etmekle birlikte, belirli bir şekilde O'nun ahlaki davranışını yönetebilir, onları yüksek manevi-estetik ideallere uygun olarak yaratmaya yönlendirir. Fakat bütün bu önemli sosyal fonksiyonlarını yerine getirirken sanat her şeyden önce estetik fonksiyonu ile önem kazanır. Böylece, eserin estetik değeri, sosyal değerini, toplumdaki yerini ve konumunu belirlemiş olur. Bedii estetik yönden sönük, bayağı bir sanat eseri hiç bir zaman geniş kitlelerin kalbine hitap etmez. Onlar beşeri ideallerde yüksek manevi nitelikler yönlendiremiyor, fakat sanat eserlerinin estetik, ahlaki tesir gücü O'nu tüketen ve benimseyen insanların estetik medeniyetlerinin seviyesine de çok bağlıdır.

Aslında gelişmiş idealleri ifade eden yüksek sanat eserleri kendisinde şahsiyetin, cemiyetin estetik zevk ve isteklerini de şekillendirir. Sanattaki hakiki güzellik seçip değerlendirme yollarını öğretir, onları ortaya çıkarır. Böylece biz, en genel şekilde olsa bile alemin estetik benimsenilmesinin yolları ile tanıştık. Bir daha gördük ki, insan emek ve ürün faaliyetinde, sosyal münasebetlerde ve günlük hayatta bunun gibi bedii faaliyet sahasında da estetik niteliklere sahip eşya ve olaylarla temasta onları benimserken, ortaya çıkarırken, aldığı zengin estetik tecrübeyi, örf ve ananeleri geniş bir şekilde yayarken, aynı zamanda da kendi estetik şuurunu, his ve estetik isteklerini dahada zenginleştirir. Sonuçta alemin estetik özelliklerini, idrak etme yolunda daha büyük imkanlar elde etmiş olur.

1- Cemil Sena Estetik (Sanat ve Güzelliğin Felsefesi). İstanbul, 1972, s. 202-203.

2-Nizamînin "Hüsrev ve Şirin" veya diğer manzum eserlerinde alimler haklı olarak devrin genel ilmi, nazari manzarasının, böylece de geleceğinin bazı önemli yönlerini özellikle belirliyor.